วารสารนิติศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
THAMMASAT LAW JOURNAL

ชื่อเรื่อง: วิทยานิพนธ์สนทนา : ว่าด้วยการทำวิทยานิพนธ์ทางนิติศาสตร์

ชื่อผู้แต่ง: อนุชา อชิรเสนา

การอ้างอิงที่แนะนำ: อนุชา อชิรเสนา, 'วิทยานิพนธ์สนทนา : ว่าด้วยการทำวิทยานิพนธ์ทางนิติศาสตร์' (2569) 55(2) วารสารนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 798.

ผู้สนับสนุนหลัก

อนุพร อรุณรัตน์

SATYAPON & PARTNERS
THAILAND Intellectual Property Law Firm

Tax and Legal Counsellors
Seri Manop & Doyle
30 Years Serving the Business Community

Baker McKenzie.

SAIJO DENKI
ผู้นำเทคโนโลยีความเย็นเพื่อสุขภาพและพลังงาน

ผู้สนับสนุนร่วม

SJC
SIAM JUSTICE CORPORATION

GROUP

CSBC
LAW OFFICES

DS&B DOMNERN SOMGIAT & BOONMA

วิญญูชน

WC&P

โครงการวารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เลขที่ 2 ถนนพระจันทร์ แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร 10200 อีเมล tu.lawjournal@tu.ac.th

ปกิณกะกฎหมาย

วิทยานิพนธ์สนทนา : ว่าด้วยการทำวิทยานิพนธ์ทางนิติศาสตร์*

Thesis Discussion: On Writing a Law Thesis

อนุชา อชิรเสนา
นักวิชาการอิสระ
Anucha Achirasena
Independent Academic

บทความนี้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 4 ส่วน ส่วนแรกจะกล่าวถึงความหมายและลักษณะสำคัญของสิ่งที่เรียกว่า “วิทยานิพนธ์” ก่อน จากนั้นส่วนที่สองจะกล่าวถึงการหาหัวข้อและวิธีประเมินความเป็นไปได้ของหัวข้อในการพัฒนาไปเป็นวิทยานิพนธ์ ส่วนที่สามจะกล่าวถึงประเภทของวิทยานิพนธ์ โดยเน้นไปที่การทำวิทยานิพนธ์นอกขนบ และส่วนสุดท้ายจะเป็นการแนะนำหนังสือและบทความที่ผู้เริ่มต้นทำวิทยานิพนธ์ทางนิติศาสตร์ควรอ่าน

1. “วิทยานิพนธ์” คืออะไร?

ก่อนที่เราจะเริ่มลงมือทำวิทยานิพนธ์ มีประเด็นเบื้องต้นที่ต้องพิจารณาก่อนว่า “วิทยานิพนธ์” คืออะไร มีลักษณะสำคัญอย่างไร และในการสอบวิทยานิพนธ์นั้น คณะกรรมการมีเกณฑ์ในการประเมินอย่างไรบ้าง

* บทความนี้เรียบเรียงขึ้นจากเนื้อหาที่นำเสนอในงาน “วพ. นิติศาสตร์” ความเป็นไปได้และวิธีการ กิจกรรมวิชาการติดตามความก้าวหน้าของนักศึกษาปริญญาโท สาขากฎหมายมหาชน ประจำปีการศึกษา 2567 เมื่อวันเสาร์ที่ 8 มีนาคม 2568 ณ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์.

1.1 ความหมายและลักษณะสำคัญของ “วิทยานิพนธ์”

ประกาศคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เรื่อง แนวปฏิบัติการทำวิทยานิพนธ์ และการค้นคว้าอิสระ พ.ศ. 2563 ข้อ 5 ให้นิยามของวิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิต (ปริญญาโท) ไว้ว่า “วิทยานิพนธ์” หมายถึง “*การสร้างโครงการวิจัยและการดำเนินการวิจัยอันก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ในสาขานิติศาสตร์ โดยประเด็นที่ใช้ในการศึกษาต้องมีส่วนในการพัฒนาแนวความคิด หรือแนวการปฏิบัติที่ใช้ในปัจจุบัน และต้องแสดงออกถึงการวิเคราะห์เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงองค์ความรู้ และข้อโต้แย้งทางวิชาการของผู้ศึกษา*”

จากนิยามข้างต้นจะเห็นว่า “วิทยานิพนธ์” มีลักษณะสำคัญ 4 ประการ ดังนี้

(1) วิทยานิพนธ์เป็นการทำวิจัยรูปแบบหนึ่ง (Research) กล่าวอย่างกระชับที่สุด การวิจัยก็คือการตั้งคำถามและการตอบคำถามที่ตั้งขึ้นด้วยกระบวนการที่เป็นระบบ ในแง่นี้การทำวิจัยจึงต่างจากการเขียนคำอธิบายกฎหมายซึ่งเป็นการนำตัวบทมาตั้งและอธิบายว่าตัวบทนั้นมีความหมายอย่างไร ขณะที่การทำวิทยานิพนธ์ซึ่งเป็นการทำวิจัยรูปแบบหนึ่งนั้นต้องมีคำถามหรือประเด็นปัญหาเป็นตัวตั้งแล้วพยายามจะตอบคำถามหรือประเด็นปัญหาดังกล่าวโดยใช้วิธีการอภิปรายให้เหตุผลบนฐานของข้อมูลหรือเอกสารที่ได้ไปค้นคว้ามา

(2) วิทยานิพนธ์ต้องเป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่ (Originality) โดยเหตุที่วิทยานิพนธ์เป็นการทำวิจัยรูปแบบหนึ่ง และเป้าหมายของการค้นคว้าวิจัยก็คือการขยายพรมแดนความรู้ให้กว้างขวางหรือลึกซึ้งขึ้นกว่าเดิม หัวข้อที่จะนำมาทำเป็นวิทยานิพนธ์จึงต้องมีความใหม่ โดย “ความใหม่” ในที่นี้อาจหมายถึงหัวข้อที่ยังไม่เคยมีใครทำมาก่อนเลย หรืออาจเป็นหัวข้อที่มีคนเคยทำแล้วแต่เราจะนำมาทำอีกครั้งหนึ่งในลักษณะที่ต่างออกไป เช่น

- ตั้งคำถามหรือประเด็นปัญหาใหม่ ๆ ที่ยังไม่เคยมีใครตั้งมาก่อน
- มีข้อเสนอใหม่ให้กับคำถามหรือประเด็นปัญหาเดียวกับงานที่ผ่านมา
- ใช้วิธีการศึกษาใหม่ ไม่เหมือนกับวิธีการศึกษาในงานที่มีคนเคยทำไว้แล้ว
- ใช้แนวคิดหรือทฤษฎีใหม่ ซึ่งมีความแตกต่างหรือมีความทันสมัยกว่างานก่อน ๆ

กล่าวอีกนัยหนึ่ง การทำวิจัยก็คือการค้นหาอาณาบริเวณที่ยังไม่ถูกค้นพบหรือยังไม่ถูกสำรวจ ดังนั้น วิทยานิพนธ์ซึ่งเป็นงานวิจัยที่เรากำลังจะทำจึงต้องมี “ความใหม่” บางอย่างแตกต่างจากงานที่มีคนเคยทำไว้แล้ว หากเราทำวิทยานิพนธ์แบบเดียวกับงานเดิมก็จะเกิดความซ้ำและไม่ทราบว่าจะทำหัวข้อนั้นไปเพื่ออะไร เพราะงานของเราเป็นการกล่าวถึงสิ่งที่รู้กันอยู่แล้วและไม่ได้มีส่วนช่วยขยายพรมแดนความรู้อะไรในทางนิติศาสตร์เลย

(3) วิทยานิพนธ์ต้องมีคุณูปการต่อวงการกฎหมาย (Contribution) โดยอาจเป็นคุณูปการต่อวงวิชาการหรือการประกอบวิชาชีพในทางปฏิบัติก็ได้ ตัวอย่างงานที่มีคุณูปการต่อวงวิชาการในแง่การพัฒนาแนวคิด (Concept) ทางนิติศาสตร์ เช่น วิทยานิพนธ์ เรื่อง มโนทัศน์เกี่ยวกับกฎหมายจารีตประเพณีทางรัฐธรรมนูญ ของ กฤษณ์ วงศ์วิเศษธร ส่วนตัวอย่างงานที่มีส่วนในการพัฒนาแนวการปฏิบัติที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน เช่น วิทยานิพนธ์ เรื่อง การนำกฎหมายเอกชนมาใช้บังคับกับ

ข้อพิพาททางปกครองของอภิราชย์ ขันธ์เสน โดยวิทยานิพนธ์ทั้งสองเล่มนี้เป็นงานคลาสสิกของสาขากฎหมายมหาชน และได้รับรางวัลวิทยานิพนธ์ดีเด่นของสาขาในปีการศึกษา 2556[1]

(4) วิทยานิพนธ์เป็นงานที่ต้องมีการวิเคราะห์ (Analysis) วิทยานิพนธ์จึงไม่ใช่แค่งานรวบรวมข้อมูล แต่หลังจากค้นคว้าข้อมูลมาแล้วต้องมีการวิเคราะห์ด้วยว่าเราเห็นอะไรในข้อมูลนั้น ตัวอย่างการวิเคราะห์ เช่น

- การนำข้อมูลมาจัดระบบหรือจำแนกประเภท
- การเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่าง
- การประเมินข้อดีข้อเสียหรือจุดแข็งจุดอ่อน
- การแสดงทัศนะว่าเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย เพราะเหตุใด

การวิเคราะห์เป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งในวิทยานิพนธ์ และเป็นส่วนที่อาจารย์ที่ปรึกษาและกรรมการสอบวิทยานิพนธ์มองหา เนื่องจากเนื้อหาในส่วนนี้เป็นฝีมือหรือผลงานของนักศึกษาโดยแท้ ยิ่งมีส่วนนี้มากเท่าใดยิ่งดี

1.2 หลักเกณฑ์ในการประเมินวิทยานิพนธ์

ประกาศคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เรื่อง แนวปฏิบัติการทำวิทยานิพนธ์ และการค้นคว้าอิสระ พ.ศ. 2563 ข้อ 12 กำหนดว่า “*ในการสอบวิทยานิพนธ์ หากคณะกรรมการสอบมีมติให้ผ่านหรือผ่านโดยมีเงื่อนไข ให้กรรมการประเมินว่าวิทยานิพนธ์นั้นอยู่ในระดับดีมาก ดี หรือผ่าน โดยคำนึงถึงหลายปัจจัย รวมถึง*

(1) ความคิดริเริ่ม และการนำเสนอความรู้ใหม่ที่ทรงคุณค่า

(2) ความสามารถที่ใช้ในกระบวนการวิจัย

(3) ความถูกต้องน่าเชื่อถือของข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

(4) ความชัดเจน และลำดับของการนำเสนอเนื้อหา

(5) ความมีคุณค่าต่อสังคมวิชาการ หรือการพัฒนาสังคม”

โปรดสังเกตว่า เกณฑ์ข้อแรกและข้อสุดท้ายสอดคล้องกับลักษณะของวิทยานิพนธ์ที่ได้กล่าวไปข้างต้น คือ วิทยานิพนธ์ต้องมีความใหม่และมีคุณูปการต่อวงการกฎหมาย ขณะที่ข้อ (2) – (4) จะเน้นไปที่กระบวนการว่า นักศึกษาได้ใช้ความวิริยะอุตสาหะเพียงใดในการค้นคว้าข้อมูล ข้อมูลที่ได้มามีความถูกต้องน่าเชื่อถือหรือไม่ และได้มีการนำข้อมูลเหล่านั้นมาเรียงร้อยและถ่ายทอดออกมาได้อย่างชัดเจนและเป็นระบบหรือไม่ เพียงใด

[1] ดู กฤษณ์ วงศ์วิเศษธร, ‘มโนทัศน์เกี่ยวกับกฎหมายจารีตประเพณีทางรัฐธรรมนูญ’ (วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2556); อภิราชย์ ขันธ์เสน, ‘การนำกฎหมายเอกชนมาใช้บังคับกับข้อพิพาททางปกครอง’ (วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2556).

2. หัวข้อดี มีชัยไปกว่าครึ่ง

หลังจากทราบแล้วว่า “วิทยานิพนธ์” คืออะไร สิ่งที่เราจะต้องทำเป็นลำดับถัดไปก็คือ การหาหัวข้อวิทยานิพนธ์ (Finding a Thesis Topic) โดยในชั้นนี้จะกล่าวถึงวิธีการหาหัวข้อ และการประเมินความเป็นไปได้ว่าหัวข้อที่เราสนใจอยู่นั้นจะสามารถพัฒนาไปเป็นวิทยานิพนธ์ได้หรือไม่

2.1 หาหัวข้อที่ใช่ ในสาขากฎหมายที่ชอบ

ผู้ที่กำลังจะเริ่มทำวิทยานิพนธ์โดยที่ยังไม่มีหัวข้อติดตัวมาเลย คงต้องตั้งต้นนับหนึ่งด้วยการสำรวจตนเองว่ามีความสนใจกฎหมายสาขาใด เช่น นักศึกษาที่เรียนสาขากฎหมายมหาชน ต้องลองถามตัวเองว่าสนใจกฎหมายสาขาใดระหว่างกฎหมายรัฐธรรมนูญ กฎหมายปกครอง หรือกฎหมายการคลัง เพื่อจำกัดขอบเขตในการหาหัวข้อให้แคบลง เมื่อเลือกสาขากฎหมายได้แล้วจึงค่อยพิจารณาต่อไปว่าในกฎหมายสาขานั้นมีหัวข้ออะไรบ้างที่เราสนใจ เช่น ในขอบเขตของวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญ เราจะต้องลองสำรวจตนเองดูว่าเราสนใจเนื้อหาส่วนใด ระหว่างหลักการพื้นฐานทางรัฐธรรมนูญ องค์กรทางรัฐธรรมนูญ หรือสิทธิทางรัฐธรรมนูญ จากนั้นจึงค้นหาประเด็นย่อยที่เราสนใจในส่วนนั้นต่อไป เช่น ในส่วนที่เกี่ยวกับองค์กรทางรัฐธรรมนูญ เราสนใจองค์กรใดระหว่างประมุขของรัฐ รัฐสภา คณะรัฐมนตรี หรือศาลรัฐธรรมนูญ แล้วค่อยค้นหาประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับองค์กรนั้นต่อไป

อนึ่ง การลงทะเบียนเรียนวิชาเลือกของสาขาก็อาจช่วยให้เราหาหัวข้อที่น่าสนใจและมีความแปลกใหม่ได้ เช่น สาขากฎหมายมหาชนจะมีวิชาให้เลือกเรียน อาทิ กฎหมายระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน กฎหมายมหาชนทางเศรษฐกิจ กฎหมายวิธีพิจารณาคดีรัฐธรรมนูญ กฎหมายวิธีพิจารณาคดีปกครอง และประวัติศาสตร์กฎหมายมหาชน กรณีของผู้เขียนเริ่มต้นจากความสนใจในกฎหมายรัฐธรรมนูญก่อน จากนั้นเมื่อได้เรียนวิชาประวัติศาสตร์กฎหมายมหาชน จึงมีความสนใจจะทำวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์กฎหมายรัฐธรรมนูญ โดยในเวลาต่อมาผู้เขียนได้รับคำแนะนำจากรองศาสตราจารย์ ดร.วิษณุ วรัญญู ให้ทำเรื่องผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ซึ่งกลายมาเป็นวิทยานิพนธ์ของผู้เขียนในที่สุด[2]

2.2 ลักษณะของหัวข้อที่จะพัฒนาไปเป็นวิทยานิพนธ์ได้

หลังจากได้หัวข้อในเบื้องต้นมาแล้ว สิ่งที่ต้องทำต่อคือการประเมินความเป็นไปได้ว่าหัวข้อนั้นจะสามารถพัฒนาไปเป็นวิทยานิพนธ์ได้หรือไม่ โดยมีข้อพิจารณาที่สำคัญ 3 ประการ ดังนี้

(1) ความใหม่ของหัวข้อ การตรวจสอบเรื่องนี้ในภาษาของการทำวิจัยเรียกว่าการทบทวนวรรณกรรม (Literature Review) ซึ่งก็หมายถึงการสำรวจวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อ (Literature Survey) เพื่อประเมินสถานะของความรู้ในเรื่องนั้น (State of Knowledge) และพิจารณาว่ามีช่องว่าง

---

[2] ดู อนุชา อชิรเสนา, ‘ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในประวัติศาสตร์รัฐธรรมนูญไทย’ (วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2559).

ของความรู้ (Knowledge Gaps) อะไรบ้างที่ยังเหลือให้เราศึกษา ขั้นตอนนี้เราจะต้องจินตนาการว่าตัวเองเป็นนักสำรวจซึ่งกำลังจะเข้าไปตรวจสอบพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อว่ามีใครอยู่ตรงนั้นบ้าง เขาทำอะไรกันไปบ้างแล้ว และยังเหลืออะไรให้เราทำอีก

ยกตัวอย่างกรณีของผู้เขียน หลังจากได้หัวข้อผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์มาแล้ว ผู้เขียนได้เริ่มต้นด้วยการค้นคว้าก่อนว่ามีใครเคยทำเรื่องนี้มาแล้วบ้าง ซึ่งปรากฏว่าในวงวิชาการสาขาอื่นที่มิใช่นิติศาสตร์มีคนเคยทำเรื่องนี้มาบ้างแล้ว โดยงานที่ทำมี 2 แบบ แบบแรก เป็นงานศึกษาผู้สำเร็จราชการเป็นรายบุคคล เช่น วิทยานิพนธ์ ของดารณี ศรีหทัย ซึ่งศึกษาเรื่องราวของสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนารถ เมื่อครั้งทำหน้าที่เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ 5[3] ส่วนแบบที่สอง เป็นงานศึกษาผู้สำเร็จราชการโดยกำหนดช่วงเวลา เช่น บทความของศรัญญู เทพสงเคราะห์ เรื่อง คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในระบอบใหม่ พ.ศ. 2478-94[4]

จะเห็นว่า อันที่จริงผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ไม่ใช่หัวข้อใหม่ แต่เป็นเรื่องที่มีคนเคยศึกษามาบ้างแล้ว เพียงแต่งานเหล่านั้นไม่ใช่งานทางนิติศาสตร์ ทั้งยังจำกัดขอบเขตในการศึกษาเฉพาะบุคคลหรือเฉพาะช่วงเวลา หลังจากนั้นผู้เขียนได้ลงมือสำรวจงานทางนิติศาสตร์ก็พบว่ายังไม่มีงานที่ศึกษาเรื่องนี้โดยตรง มีเพียงวิทยานิพนธ์ชุดหนึ่งของคณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ศึกษาสถาบันการเมืองตามรัฐธรรมนูญ 2475, 2489, 2492 และ 2495[5] ซึ่งแม้จะมีการกล่าวถึงผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ แต่ก็เป็นการกล่าวถึงในลักษณะที่เป็นประเด็นย่อยเท่านั้น อันเป็นการยืนยันว่าผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์เป็นหัวข้อที่มีความใหม่ในทางนิติศาสตร์อยู่ ผู้เขียนจึงตั้งประเด็นที่จะศึกษาเป็นสองมิติ มิติแรก คือ การศึกษาความเปลี่ยนแปลงของบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในรัฐธรรมนูญ (Law in Book) ส่วนมิติที่สอง จะศึกษาถึงการแต่งตั้งและบทบาทของผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในทางความเป็นจริง (Law in Action) โดยศึกษาในลักษณะของประวัติศาสตร์ช่วงยาว กินระยะเวลาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 จนถึงรัชกาลที่ 9

(2) การเข้าถึงข้อมูล แม้ว่าหัวข้อของเราจะมีความใหม่หรือน่าสนใจเพียงใดก็ตาม แต่หากเรื่องนั้นไม่มีข้อมูลให้เราศึกษาก็ยากที่จะทำเป็นวิทยานิพนธ์ขึ้นมาได้ ดังนั้น สิ่งที่เราต้องทำก็คือการตรวจสอบให้แน่ใจว่าหัวข้อของเรามีข้อมูลมากพอให้ค้นคว้าและสามารถนำมาใช้ในการเรียบเรียงเป็นวิทยานิพนธ์ได้

---

[3] ดู ดารณี ศรีหทัย, ‘“สมเด็จรีเยนต์” พระองค์แรกในสยาม’ (วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสตรีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2551).

[4] ดู ศรัญญู เทพสงเคราะห์, ‘คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในระบอบใหม่ พ.ศ. 2478-94: ที่มา แบบแผน และการปรับตัวของสถาบันกษัตริย์ใต้รัฐธรรมนูญ’ (2555) 9 ศิลปวัฒนธรรม 72.

[5] ดู กัญญา นะรา, ‘รัฐธรรมนูญและสถาบันการเมือง: ศึกษารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2475’ (วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542); ศุภกาญจน์ ตันตราภรณ์, ‘รัฐธรรมนูญและสถาบันการเมือง : ศึกษารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490’ (วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542); มุกดา เอนกลาภากิจ, ‘รัฐธรรมนูญและสถาบันการเมือง : ศึกษารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2492’ (วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542); อังกูร จิรกิตยางกูร, ‘รัฐธรรมนูญและสถาบันการเมือง : ศึกษารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2495 (วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542).

จากประสบการณ์ในชั้นปริญญาโท ผู้เขียนได้เปลี่ยนหัวข้อวิทยานิพนธ์ถึงสองครั้ง และเหตุผลที่เปลี่ยนเกิดจากประเด็นเรื่องข้อมูลทั้งคู่ โดยในชั้นของวิชาสัมมนากฎหมายมหาชน ผู้เขียนได้เลือกทำรายงานในหัวข้อ “การกู้เงินขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น” แต่ก็พบปัญหาในการเข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับการกู้เงินที่เกิดขึ้นในทางความเป็นจริง โดยอาจารย์ผู้รับผิดชอบรายวิชาเห็นว่าถ้าเราไม่ได้ทำงานในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เราจะมีอุปสรรคในการเข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับการกู้เงินของท้องถิ่นซึ่งเป็นข้อมูลสำคัญที่ต้องนำมาวิเคราะห์ในวิทยานิพนธ์

ในเวลาต่อมา ผู้เขียนจึงตัดสินใจเปลี่ยนไปทำเรื่อง “การตรากฎหมายในยามฉุกเฉิน” ซึ่งเป็นหัวข้อที่ศาสตราจารย์ ดร.วรเจตน์ ภาคีรัตน์ เสนอในชั้นเรียนวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญชั้นสูง ให้มีคนไปทำเป็นวิทยานิพนธ์ โดยประเด็นปัญหาก็คือ ถ้าเราจะไม่ให้คณะรัฐมนตรีเป็นผู้ที่มีอำนาจตราพระราชกำหนด เราจะออกแบบการตรากฎหมายในยามฉุกเฉินอย่างไรให้สอดคล้องกับหลักการแบ่งแยกอำนาจมากกว่าที่เป็นอยู่ โดยในชั้นของการวางเค้าโครง อาจารย์ที่ปรึกษาเห็นว่าเรื่องนี้ควรทำเปรียบเทียบกับต่างประเทศโดยเฉพาะฝรั่งเศส เยอรมัน และญี่ปุ่น แต่เมื่อลงมือทำจริง ผู้เขียนพบว่าการค้นคว้ากฎหมายต่างประเทศเป็นไปด้วยความยากลำบาก ส่วนหนึ่งมาจากข้อจำกัดในแง่ความสามารถทางภาษาของผู้เขียนเอง ประกอบกับทั้งสามประเทศมีภาษาเฉพาะของตน แม้จะค้นข้อมูลมาได้ก็จะต้องพบกับปัญหาในการอ่านและการแปลภาษาต่างประเทศอีก เป็นเหตุให้ผู้เขียนต้องเปลี่ยนหัวข้ออีกครั้ง และได้มาทำเรื่องผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในที่สุด

(3) ความสนใจส่วนตัว แม้หัวข้อจะมีความใหม่และมีข้อมูลมากพอให้ศึกษา แต่ก็ไม่ได้รับประกันว่าเราจะทำวิทยานิพนธ์เรื่องนั้นได้สำเร็จ เนื่องจากวิทยานิพนธ์เป็นงานที่ต้องใช้เวลาในการค้นคว้าและเรียบเรียง ประกอบกับนักศึกษาไม่มีประสบการณ์ในการทำวิจัยมาก่อน สิ่งที่จะช่วยให้เราอดทนอยู่กับหัวข้อนั้นได้ก็คือการเลือกทำหัวข้อที่เราสนใจหรือหลงใหลจริง ๆ อาจารย์บางท่านเปรียบเทียบการเลือกหัวข้อเหมือนกับการแต่งงาน คนบางคนแม้เป็นคนดีมาก ๆ แต่ก็อาจไม่เหมาะกับเราหรือเข้ากับเราไม่ได้ ดังนั้น การเลือกหัวข้อจึงต้องตัดสินใจด้วยความรอบคอบ เพราะเมื่อเลือกแล้วก็จะต้องใช้ชีวิตอยู่กับหัวข้อนั้น ถ้าเลือกถูกก็จะเดินไปได้จนสุดทาง แต่ถ้าเลือกผิดก็อาจต้องล้มเลิกกลางทาง หรือหากประคองไปจนจบก็อาจได้ผลลัพธ์ที่ไม่น่าพอใจ

3. การทำวิทยานิพนธ์นอกขนบ

ส่วนนี้จะกล่าวถึงการทำวิทยานิพนธ์นอกขนบ (Outside of Tradition) โดยเฉพาะประสบการณ์ของผู้เขียนในการทำวิทยานิพนธ์ซึ่งมีความคาบเกี่ยวกับศาสตร์อื่นว่ามีวิธีการทำงานอย่างไร และมีความเหมือนหรือต่างจากการทำวิทยานิพนธ์แบบคลาสสิกอย่างไรบ้าง

3.1 ประเภทของวิทยานิพนธ์

วิทยานิพนธ์ซึ่งทำกันที่คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มี 2 แบบใหญ่ ๆ ดังนี้

(1) วิทยานิพนธ์คลาสสิก เป็นวิทยานิพนธ์ที่นักศึกษาส่วนใหญ่ทำกัน โดยมีการตั้งประเด็นปัญหาขึ้นมา จากนั้นจึงเลือกแนวคิดหรือทฤษฎีมาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ มีการศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายต่างประเทศ วิเคราะห์ปัญหาของกฎหมายไทย และมีข้อเสนอแนะในท้ายที่สุด นักศึกษาส่วนใหญ่มักจะเลือกทำวิทยานิพนธ์ในลักษณะนี้ เนื่องจากมีตัวอย่างวิทยานิพนธ์ของนักศึกษารุ่นก่อน ๆ จำนวนมากที่สามารถดูเป็นแนวทางได้

(2) วิทยานิพนธ์นอกขนบ เป็นวิทยานิพนธ์ที่นักศึกษาไม่ค่อยนิยมทำกันมากนัก เนื่องจากเป็นงานที่ต้องใช้ความวิริยะอุตสาหะในการบุกเบิกสร้างสรรค์ และมีตัวอย่างวิทยานิพนธ์ของนักศึกษารุ่นก่อน ๆ ค่อนข้างน้อย หรืออาจจะไม่มีตัวอย่างเลย เท่าที่ผู้เขียนติดตามความเคลื่อนไหวของงานประเภทนี้ พบว่าอาจแบ่งเป็นกลุ่มได้ดังนี้

- งานศึกษากฎหมายของต่างประเทศล้วน ๆ เช่น การแบ่งแยกอำนาจตามรัฐธรรมนูญอังกฤษภายหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติปฏิรูปรัฐธรรมนูญ ค.ศ. 2005 ของชัช ขำเพชร[6]

- งานศึกษากฎหมายในเชิงประวัติศาสตร์ เช่น สภาที่สองในประวัติศาสตร์รัฐธรรมนูญไทย ของกร กาญจนพัฒน์[7] และผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในประวัติศาสตร์รัฐธรรมนูญไทย ของอนุชา อชิรเสนา[8]

- งานศึกษาแนวคิดของบุคคล เช่น แนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี พนมยงค์ ของวิเชียร เพ่งพิศ[9] และแนวความคิดของหยุด แสงอุทัย เกี่ยวกับสถานะและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ตามรัฐธรรมนูญ ของชุติมณฑน์ แจ่มจำรัส[10]

- งานศึกษากฎหมายในเชิงปรัชญา เช่น สำนักกฎหมายบ้านเมืองสมัยใหม่ : ข้อความคิดว่าด้วยกฎหมายในทรรศนะของ Hans Kelsen และ H.L.A. Hart และข้อวิจารณ์ โดย ศศิภา พฤกษฎาจันทร์[11]

3.2 ลักษณะเฉพาะของงานทางประวัติศาสตร์กฎหมาย

โดยเหตุที่ผู้เขียนทำวิทยานิพนธ์แนวประวัติศาสตร์กฎหมาย ในที่นี้จึงจะขอกล่าวถึงลักษณะเฉพาะของวิทยานิพนธ์แนวนี้ซึ่งมีความแตกต่างจากวิทยานิพนธ์คลาสสิกในมิติต่าง ๆ ดังนี้

---

[6] ดู ชัช ขำเพชร, 'การแบ่งแยกอำนาจตามรัฐธรรมนูญอังกฤษภายหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติการปฏิรูปรัฐธรรมนูญ ค.ศ. 2005' (วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2554).

[7] ดู กร กาญจนพัฒน์, 'สภาที่สองในประวัติศาสตร์รัฐธรรมนูญไทย' (วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2556).

[8] ดู อนุชา อชิรเสนา (เชิงอรรถ 2).

[9] ดู วิเชียร เพ่งพิศ, 'แนวคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี พนมยงค์' (วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2559).

[10] ดู ชุติมณฑน์ แจ่มจำรัส, 'แนวความคิดของหยุด แสงอุทัย เกี่ยวกับสถานะและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ตามรัฐธรรมนูญ' (วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2562).

[11] ดู ศศิภา พฤกษฎาจันทร์, 'สำนักกฎหมายบ้านเมืองสมัยใหม่: ข้อความคิดว่าด้วยกฎหมายในทรรศนะของ Hans Kelsen และ H.L.A. Hart และข้อวิจารณ์' (วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2560).

(1) การตั้งประเด็นปัญหา อาจารย์ที่บรรยายวิชาระเบียบวิธีวิจัยทางนิติศาสตร์บางท่านสอนว่า ปัญหาในวิทยานิพนธ์ทางนิติศาสตร์มีอยู่ 3 แบบหลัก ๆ คือ หนึ่ง เรายังไม่มีกฎหมายในเรื่องนั้นเลย สอง เรามีกฎหมายในเรื่องนั้นแล้วแต่กฎหมายไม่ดี และสาม เรามีกฎหมายที่ดีแล้วแต่มีปัญหาในแง่การบังคับใช้ โดยวิทยานิพนธ์เป็นการวิเคราะห์ปัญหาดังกล่าวเพื่อนำไปสู่การจัดทำข้อเสนอ 3 แบบ คือ เสนอให้ออกกฎหมายใหม่มารองรับ เสนอให้แก้ไขปรับปรุงกฎหมายที่มีอยู่ให้ดีขึ้น หรือเสนอแนวทางในการใช้การตีความกฎหมายที่ใช้บังคับอยู่

ขณะที่งานทางประวัติศาสตร์กฎหมายจะมีการตั้งประเด็นปัญหาในลักษณะที่ต่างออกไป เนื่องจากประวัติศาสตร์สนใจความเปลี่ยนแปลงและเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงนั้น ผู้เขียนจึงตั้งประเด็นปัญหาในวิทยานิพนธ์ว่า บทบัญญัติว่าด้วยผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในรัฐธรรมนูญไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบันมีความผันแปรหรือเปลี่ยนแปลงอย่างไร และอะไรคือมูลเหตุที่อยู่เบื้องหลังความเปลี่ยนแปลงของบทบัญญัติในเรื่องนี้ ซึ่งข้อค้นพบก็คือ บทบัญญัติในเรื่องนี้เปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่พระมหากษัตริย์มีอำนาจในการแต่งตั้งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์มากขึ้น สวนทางกับรัฐสภาที่มีบทบาทในเรื่องดังกล่าวลดน้อยถอยลงเป็นลำดับ โดยปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในลักษณะดังกล่าวก็คือ การจัดทำรัฐธรรมนูญภายใต้บริบทของการรัฐประหาร และการแต่งตั้งรวมถึงบทบาทของผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ที่เกิดขึ้นในทางความเป็นจริง

(2) การค้นคว้าข้อมูล โดยทั่วไปมี 2 รูปแบบหลัก ๆ คือ การค้นคว้า On-line และ On-site

การค้นคว้า On-line เป็นการค้นคว้าที่สามารถทำได้ทุกที่ทุกเวลา ขอเพียงมีเครื่องมือที่จะใช้ในการสืบค้น ฐานข้อมูลที่สำคัญ ได้แก่ เว็ปไซต์ราชกิจจานุเบกษา (https://ratchakitcha.soc.go.th) สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา (https://www.ocs.go.th) คลังสารสนเทศดิจิทัล ของหอสมุดแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/) และระบบฐานข้อมูลรายงานและบันทึกการประชุม สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร (https://msbis.parliament.go.th) เป็นต้น

ส่วนการค้นคว้า On-site ใช้ค้นคว้าข้อมูลที่ไม่สามารถเข้าถึงทาง On-line ได้ แหล่งข้อมูลหลัก ๆ ได้แก่ ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยอื่น ๆ หอสมุดรัฐสภา หอสมุดแห่งชาติ และหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เป็นต้น ทั้งนี้ ข้อมูลเชิงลึกบางอย่างอาจจะไม่สามารถเข้าถึงได้ทันที แต่ต้องใช้วิธียื่นคำร้องตามพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540

(3) การวิเคราะห์ โดยที่วิทยานิพนธ์แนวประวัติศาสตร์กฎหมาย เช่น งานทางประวัติศาสตร์รัฐธรรมนูญอาจจะมีส่วนที่ไปคาบเกี่ยวกับศาสตร์อื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งประวัติศาสตร์กับรัฐศาสตร์ สิ่งที่พึงตระหนักไว้เสมอคือ เรากำลังทำวิทยานิพนธ์ทางนิติศาสตร์ ด้วยเหตุนี้ แนวคิดทฤษฎีที่นำมาใช้จึงต้องเป็นหลักการในทางนิติศาสตร์ และการวิเคราะห์ก็จะต้องเป็นการวิเคราะห์ในทางนิติศาสตร์เป็นหลัก

หากเปรียบเทียบ “นิติศาสตร์” กับ “ประวัติศาสตร์” จะพบว่า แม้ศาสตร์ทั้งสองจะใช้การตีความเป็นวิธีในการศึกษาเหมือนกัน แต่ความต่างคือนิติศาสตร์เป็นการตีความเพื่อนำไปสู่การชี้ถูกผิด ขณะที่ประวัติศาสตร์ไม่ได้มีการชี้ถูกผิด ดังนั้น การเขียนงานทางประวัติศาสตร์กฎหมาย

จึงไม่ใช่เพียงแค่การอธิบายว่ามีอะไรเกิดขึ้น แต่จะต้องพยายามนำกฎหมายเข้าไปวิเคราะห์ด้วยว่าข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลานั้น เมื่อนำกฎหมายเข้าไปตรวจวัดแล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นนั้นมันถูกหรือผิดในทางกฎหมาย เช่น การวิเคราะห์ว่าการแต่งตั้งรวมถึงการทำงานของผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์แต่ละคนเป็นไปโดยถูกต้องตามรัฐธรรมนูญหรือไม่ เป็นต้น

หากเปรียบเทียบ “รัฐศาสตร์” กับ “นิติศาสตร์” โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญจะพบว่าทั้งสองวิชามุ่งความสนใจไปที่อำนาจรัฐและองค์กรที่ใช้อำนาจรัฐเหมือนกัน แต่ความต่างก็คือรัฐศาสตร์จะมุ่งความสนใจไปที่อำนาจและความสัมพันธ์เชิงอำนาจในทางความเป็นจริง ขณะที่นิติศาสตร์เป็นการมองอำนาจที่ตั้งอยู่บนฐานของตัวบทกฎหมายเป็นหลัก ในการเขียนวิทยานิพนธ์จึงต้องชัดเจนว่าเนื้อหาที่เรากำลังจะนำเสนอนั้นเป็นการวิเคราะห์ในทางนิติศาสตร์หรือรัฐศาสตร์ เช่น การวิเคราะห์บทบาทของปรีดี พนมยงค์ ในช่วงที่ดำรงตำแหน่งเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์นั้น หากพิจารณาในเชิงรัฐศาสตร์ อาจมองได้ว่าการที่ปรีดีดำรงตำแหน่งดังกล่าวมีส่วนสำคัญที่ทำให้ประเทศไทยผ่านพ้นวิกฤตการณ์ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองมาได้ แต่หากพิเคราะห์จากมุมมองทางนิติศาสตร์ จะพบว่าการที่ปรีดีใช้ตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในการดำเนินการทางการเมืองอาจจะมีปัญหาในแง่ความชอบด้วยรัฐธรรมนูญอยู่[12]

4. รายชื่อหนังสือและบทความสำหรับผู้เริ่มต้นทำวิทยานิพนธ์ทางนิติศาสตร์

4.1 ภาษาไทย

- คณพล จันทน์หอม และคณะ, *ยากยิ่งสิ่งเดียว วิทยานิพนธ์ทางกฎหมายหลากหลายทรรศนะ* (วิญญูชน 2560).

- ดิเรก ควรสมาคม, *การเขียนงานวิจัย วิทยานิพนธ์ การค้นคว้าอิสระทางนิติศาสตร์และเทคนิคการเขียนบทความทางวิชาการ* (วิญญูชน 2560).

- ธานี วรภัทร์, *หลักการพื้นฐานของระเบียบวิธีวิจัยทางกฎหมาย* (พิมพ์ครั้งที่ 5, วิญญูชน 2568).

- นคร เสรีรักษ์ และภรณี ดีราษฎร์วิเศษ, *วิจัยไม่ใช่เรื่องยาก* (พิมพ์ครั้งที่ 2, ฟ้าฮ่าม 2561).

- นิธิ เอียวศรีวงศ์, ‘ข้อคิดเกี่ยวกับวิชาประวัติศาสตร์’ ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และสุชาติ สวัสดิ์ศรี (บรรณาธิการ) *ปรัชญาประวัติศาสตร์* (พิมพ์ครั้งที่ 3, ไทยวัฒนาพานิช 2527) 60-75.

- นิธิ เอียวศรีวงศ์, ‘ประวัติศาสตร์และการวิจัยทางประวัติศาสตร์’ ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และสุชาติ สวัสดิ์ศรี (บรรณาธิการ) *ปรัชญาประวัติศาสตร์* (พิมพ์ครั้งที่ 3, ไทยวัฒนาพานิช 2527) 216-236.

- บัณฑิตศึกษา คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, *รวมบทความทางวิชาการ เรื่อง “ระเบียบวิธีวิจัยทางนิติศาสตร์”* (บัณฑิตศึกษา คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2561).

[12] ดูตัวอย่างการวิเคราะห์ใน อนุชา อชิรเสนา (เชิงอรรถ 2) 189-205.

- ประชุม โฉมฉาย, ‘ประวัติศาสตร์กฎหมายในทางทฤษฎีและการปฏิบัติ: ประสบการณ์ของไทยในมุมมองแองโกลแซกซอน’ (2562) 1 วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร 7-22.

- ปรีดี เกษมทรัพย์, *นิติปรัชญา* (พิมพ์ครั้งที่ 15, โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2560). โดยเฉพาะภาค 1 บทนำทางทฤษฎี

- ปูนเทพ ศิรินุพงศ์, ‘การรับเข้ากฎหมายรัฐธรรมนูญ: ข้อความคิดและข้อพิจารณาเบื้องต้น’ (2566) 2 วารสารกฎหมายสงขลานครินทร์ 41-57.

- ไพจิตร สวัสดิสาร, *ระเบียบวิธีวิจัยทางกฎหมาย* (โรงพิมพ์ชวนพิมพ์ 2541).

- มุนินทร์ พงศาปาน, ‘กฎหมายเปรียบเทียบและประวัติศาสตร์กฎหมายในฐานะเครื่องมือสำหรับการใช้การตีความกฎหมาย’ ใน *ระบบกฎหมายซีวิลลอว์ : จากกฎหมายสิบสองโต๊ะสู่ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์* (พิมพ์ครั้งที่ 5, วิญญูชน 2567) 301-312.

- มุนินทร์ พงศาปาน, ‘การรับกฎหมายต่างประเทศ’ ใน *60 ปี ดาราพร : รวมบทความวิชาการเนื่องในโอกาส 60 ปี รองศาสตราจารย์ ดร.ดาราพร ถิระวัฒน์* (โรงพิมพ์เดือนตุลา 2565) 185-210.

- วรเจตน์ ภาคีรัตน์, ‘ข้อพิจารณาเบื้องต้นเกี่ยวกับมโนภาพหรือข้อความคิดและการนิยามในทางนิติศาสตร์’ (2547) 3 วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 368-378.

- วรเจตน์ ภาคีรัตน์, *คำสอนว่าด้วยรัฐและหลักกฎหมายมหาชน* (พิมพ์ครั้งที่ 4, อ่านกฎหมาย 2567). โดยเฉพาะบทที่ 1 คำสอนว่าด้วยรัฐและหลักกฎหมายมหาชนกับวิชาการทางนิติศาสตร์

- ศูนย์กฎหมายเพื่อการพัฒนา, *การวิจัยนิติศาสตร์เพื่อการพัฒนา : แนวคิด วิธีการ และแง่มุมการทำวิจัย* (คณะนิติศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ 2568).

- สงกรานต์ ป้องบุญจันทร์, ‘การศึกษากฎหมายเชิงมานุษยวิทยา : วิธีวิทยาและคุณูปการต่อวิชาการกฎหมาย’ (2568) 1 วารสาร CMU Journal of Law and Social Sciences 1-31.

- สมชาย ปรีชาศิลปกุล, *การวิจัยกฎหมายทางเลือก : แนวคิดและพรมแดนความรู้* (วิญญูชน 2558).

- สมยศ เชื้อไทย, ‘นิติวิธีวิทยา’ ใน *สหธน สหวิทยาการ* (โรงพิมพ์เดือนตุลา 2567) 431-439.

- สัจจวัตน์ เรืองกาญจน์กุล, *หลักการพื้นฐานของการเขียนบทความทางกฎหมาย* (วิญญูชน, 2568).

- สุมาลี วงษ์วิฑิต, *ระเบียบวิธีวิจัยทางกฎหมาย: แนวคิดและวิธีการ* (พิมพ์ครั้งที่ 7, สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2564).

4.2 ภาษาต่างประเทศ

- Bård A. Andreassen, Hans-Otto Sano และ Siobhán McInerney-Lankford, *Research Methods in Human Rights: A Handbook* (Edward Elgar Publishing 2017).

- Dawn Watkins และ Mandy Burtoneditor, *Research Methods in Law* (2nd edn, Routledge 2017).

- Ernst Hirsch Ballin, *Advanced Introduction to Legal Research Methods* (Edward Elgar Publishing 2020).

- James A.R. Nafziger, *Comparative Law and Anthropology* (Edward Elgar Publishing 2019).

- Jan M. Smits, *What is Legal Doctrine? On the Aims and Methods of Legal-Dogmatic Research* (Maaastricht University 2015).

- Laura Lammasniemi, *Law Dissertations: A Step-by-Step Guide* (2nd edn, Routledge 2021).

- Michel Vols, *Legal Research One Hundred Questions and Answers* (Eleven 2021).

- Mike McConville และ Wing Hong Chui, *Research Methods for Law* (2nd edn, Edinburgh University Press 2017).

- P. Ishwara Bhat, *Idea and Methods of Legal Research* (Oxford University 2020).

- Rattan Singh, *Legal Research Methodology* (LexisNexis 2013).